
Nova crkva u Šibeniku (1502) Posljednje djelo Nikole Firentinca

Radovan Ivančević

Filozofski fakultet sveučilišta u Zagrebu

Izvorni znanstveni rad - UDK 726.54(497.5 Šibenik)

Nova crkva bizaran je primjer spomenika sto se razmjerno često citira u literaturi, ali najčešće zbog jednog nedovršenog reljefa, a potom zbog zidnog i stropnog slikarstva, no sama crkva, kao građevina nikada nije bila sustavno obrađena. Bio je to razmjerno velik dug naše struke, jer je riječ ne samo o posljednjem arhitektonskom projektu Nikole Ivanova Firentinca (1502.), nego i o posljednjem djelu srednjodalmatinske arhitektonske škole 15. stoljeća.¹ Budući da nije dovršena za Nikolina života (+ 1505.), građevina zahtijeva kritičku interpretaciju odnosa pretpostavljenog projekta - što se može deducirati iz realizacije - i kasnijih intervencija izvodača u Nikolinu zamisao cjeline. Potrebno je, također, definirati mjesto što ga crkva zauzima u okviru renesansne arhitekture Dalmacije.

Novu crkvu u Šibeniku, posljednji projekt Nikole Firentinca (1502.), autor definira i kao posljednje djelo srednjo dalmatinske graditeljske škole po montažnoj metodi kamene konstrukcije, a prvo klasično renesansno po stilu. Na temelji analize spomenika zaključuje da je po Nikolinom projektu izvedeno renesansno pravokutno bačvasto svedeno svetište polukružna apsida s konhom (građenim montažnom metodom), te donji dijelovi zidova broda, glavni i bočni portal. Nastavljačima gradnje pripisuje prozore broda, gotički rozetu i prozore glavnog pročelja. Tako nastala inverzija stilova - s renesansnim oblicima u donjoj zoni pročelja gotičkom u gornjoj - javlja se na nizu gotičkorenesansnih spomenika Dalmacije, od šibenske krstionice i Kneževa dvora u Dubrovniku u 15. stoljeću, do projekta Divone 1517.

Nova crkva kako je zovu Šibenčani, odnosno Sv. Marija u Valverde bratimska je crkva bratovštine sv. Marije Milosrdnice, što je svoj statut uskladila s

¹ Pojam srednjodalmatinske arhitektonske škole 15. stoljeća - po analogiji s regionalnim školama quattrocenta u Italiji - nastojao sam uvesti u našu i europsku povijest umjetnosti argumentirajući utemeljenost tog fenomena, te raslanjujući njezine osobitosti i svojstva u više navrata i u nekoliko studija. Vidi, npr.: Ivančević R., *Trogirska krstionica (1467) i (metode) montazne konstrukcije dalmatinske graditeljske škole*, objavljeno u PPUJ 30 1990. pretpisak u: Ivančević, R., *Rana renesansa u Trogiru*, Split, 1997., str. 19-52

bratovštinom Madona della Misericordia u Veneciji.² Ističem ovaj dosad zanemareni podatak o vezi šibenske bratovštine s venecijanskom, jer kapiteli demontiranog portala crkve S. Maria della Misericordia u Veneciji svjedoče, po mom sudu, da je to bio rad Jurja Dalmatinca, što podcrtava i dijelom pojašnjava ovu vezu.³ Očigledno je to bila važna hrvatska bratovština u Veneciji. Juraj je bio bratim šibenske Gospine bratovštine, kao sto su to bili i šibenski biskupi povezani s gradnjom nove katedrale Bogdan Pulšić (1402-1436) i Juraj Sižgorić (1437-1454).⁴

Nova crkva se najčešće citira, zbog nedovršenog reljefa Nikole Firentinca *Polaganje Krista u grob*, uzidanog u dvorištu, pripisanog nedavno i Jurju Dalmatincu.⁵ Podsjetimo da je karakteristično za povijest umjetnosti Dalmacije, da je i kod najvećih arhitektonsko kiparskih ostvarenja - poput šibenske katedrale ili trogirske kapele - nesrazmjerno velik broj znanstvenih radova posvećen skulpturi, dok je arhitektura bila zanemarena. U povijesti *Nove crkve*, uz spomenuti reljef, interpretacija zidnog i stropnog slikarstva bila je dosad jedino dovršeno poglavlje, jer ga je sustavno i temeljito obradio V. Marković, koji je prvi objavio i arhitektonske snimke crkve.⁶

Igrom slučaja, objavljuju se sada, gotovo istodobno, dva priloga posvećena arhitekturi Nove crkve: studija kolege B. Čuzele koji obrađuje cjelovitu povijest kompleksa bratovštine i crkve,⁷ i ovaj moj prilog posvećen interpretaciji Nikolina projekta i udjela u realizaciji, te mjestu crkve u povijesti dalmatinske renesansne arhitekture.

Nikola Firentinac protomagistar Nove crkve

Nakon što mu je 1487. g. istekao desetgodišnji ugovor za šibensku katedralu, a pouzdano nije više protomagistar kad se sklapa novi ugovor 1499. g., Nikola se Firentinac, kao "građanin Šibenika" ugovorom od 10. siječnja 1502. obvezao prokuratorima "confraternitatis sanctae Mariae da vale viridi Sibinici" da će kao "prothus et magister dictae ecclesiae" osobno nadgledati pripremu kamena i gradnju nove crkve i dovršiti je u pet godina uz mjesečnu plaću od 10 dukata. Majstori koji će mu vaditi kamen, postavljati temelje i graditi crkvu biti će plaćeni prema posebnim ugovorima. Samo se tri dana mjesečno smio baviti drugim poslovima.⁸ U knjizi "Libro d'amministrazione" zapisano je da je *proto* vec 12. travnja iste godine krenuo na Brač "taiar le pere e la petrara", da su mu sljedeće godine, 15. lipnja 1503. prokuratora doznali 60 lira, a 31. svibnja 1505. primio je plaću za dvomjesečni rad.⁹

Već 1.1.1506. - godinu dana prije isteka njegova ugovora za novu crkvu - *Operai* predstojnici gradnje sklapaju govor s majstorom Mihajlom Hreljićem za veću količinu građe, s kojim je do tada ugovarao i Nikola.¹⁰

Frey piše da se "o toj majstorovoj djelatnosti nisu sačuvali nikakvi sigurni tragovi. Arhitektura crkve sasvim je skromna i jednostavna i pokazuje većim dijelom kasniji stilski karakter."¹¹ Jedino što u sklopu crkve i bratovštine Frey sa sigurnošću pripisuje Nikoli je spomenuti reljef Oplakivanja Kristova ugrađen na prvom katu zvonika u malom arkadnom dvorištu,

2 Zapravo su oba uvrježena naziva sekundarni, jer je crkva posvećena Sv. Mariji Milosrdnici, kako se navodi u matrikuli Gospine bratovštine, utemeljene 1208., a redigirane 1438. godine: "noi frataria ouer scuola", koja slijedi običaje, odjeću i znakovlje škole "...della sancta Maria de la misericordia, altramente chiamata ual verde in quella illustrissima e ornatissima citta di Venezia". Natpis *Mariae Misericordiae d.* uklesan je na bočnim vratima šibenske crkve, a na glavnom je oltaru izvorno također bio reljef Bogorodice zaštitinice s bratimima pod plaštem. Vidi: Bilješke K. Stošića o Novoj crkvi, 1-30, Arhiv, Povijest Šibenika IV/2, Muzej županije Šibenik. Zahvaljujem kolegi tajniku Biskupskog ordinarijata gosp. Veljku Jadronji za fotokopiju.

3 Vidi: Ivančević, R., *Prilozi problemu interpretacije djela Jurja Matejeva Dalmatinca*, zbornik: Juraj Matejev Dalmatinac, Radovi Instituta za povijest umjetnosti 3-6/ 1979-1982, str. 39. sl.21

4 Stošić, n.dj.

5 Reljef, uzidan u dvorištu nad svodom trijema, po izvorima koje navodi Stošić (n.dj.) nabavljen je za bratovštinu 1491. godine. Prvi ga je objavio i atribuirao D. Frey - V. Mole, *Der Dom von Sebenico und sein Baumeister Giorgio Orsini*, Jahrbuch des Kunsthistorischen Institutes der k.k. Zentral-Kommission für Denkmalpflege, VIII, 1914, Wien 1913, str.41. Otada su o njemu pisali mnogi domaći i strani autori od Folnesicsa (1914) do Woltersa (1968), a pokušaj da se pripiše Jurju Dalmatincu izveo je Kokole S., *Reljef polaganja v grob v atriju "Nove crkve" u Šibeniku*, Zbornik za umetnostno zgodovino, Nv XXIII, Ljubljana 1987, 55-83. Njega citira i Hoffer J., *Die Kunst Dalmatiens*, Graz, 1989., str. 265, ali ostavlja upitnim da li ga je radio Juraj, neki njegov suradnik (Ratko Brajković?) ili, ipak, "sogar der junge Niccolo Fiorentino". I. Fisković nije prihvatio ovu atribuciju i smatra pojavu reljefa "još nerazjašnjenom", budući da ni Juraj ni Firentinac ne bi mogli "podnijeti korijenito mijenjanje vlastitog doradenog izraza". Autor upozorava na "neočitani udio slikara Jurja Čulinovića pri širenju najmodernijih izričaja unutar južnohrvatskog kiparstva". I. Fisković, *Renesansno kiparstvo*, u: "Tisuću godina hrvatskog kiparstva", Zagreb, 1996, str. 200-201. -Smatram da atribucija Jurju zahtijeva ozbiljnu metodsku raspravu, no komentirao bih je zasad samo jednom primjedbom: ne bi li (svaki) nedovršeni reljef Nikolina - nalikovao na djelo Jurjevo? 6 U studiji o slikarskoj komponenti crkve, sa svim referencama na venecijansko slikarstvo, autor ističe da je to "najraniji primjer oslikanog kasetiranog stropa na području venecijanske Dalmacije, u duhu kasnog venecijanskog manirizma". Vidi: Marković V., *Zidno slikarstvo XVII i XVIII stoljeća u Dalmaciji*, Zagreb, 1985., str.78-89, tlort s projekcijom stropa, uzdužni i poprečni presjek, sl.73 i tb. XXIV, XXV. - Spominjem kao paradoks, da se, nasuprot pouzdanom, ali zanemaranom Nikolinu projektu Nove crkve, do nedavno crkva u Metajni na otoku Pagu privlačila u literaturi kao mogući njegov projekt, samo stoga što se njezin graditelj potpisao 1486. godine kao Nikola Šibenčanin: "MCCCCXXXVI. ME. FECIT. MR/ NICOLAUS SIBENICI..." Još Schulzova citira natpis (prema Felicinoviću, 1928), ali smatra da bi identifikaciju Nikole iz Šibenika s Firentincem, što je zastupao K. Stošić (1936), trebalo tek potvrditi. Vidi: A.M. Schulz, *Niccolo di Giovanni Fiorentino and Venetian Sculpture of the Early Renaissance*, New York, 1978. U jednom pismu upozorio sam je da bilo kakvu vezu Firentinca s rustičnom crkvicom u Metajni treba definitivno brisati iz povijesti umjetnosti.

ističući da “arhitektonsko uokvirenje koje ovo djelo dovodi u prisljenu vezu s prozorom iznad njega pokazuje da je ovaj reljef bio izrađen za ovo mjesto i u okviru cjelokupne arhitektonske izgradnje”.¹²

Nakon sustavnijeg istrživanja građevine, morat ćemo podvrći kritici sud Freya o *Novoj crkvi*, jer ćemo se uvjeriti da ona uopće nije “skromna”, iako jest “jednostavna”, kao i da ono što je sagrađeno nakon Nikoline smrti, dakle je vremenski kasnije, ne pokazuje samo “kasniji”, nego i *raniji stilski karakter*, naime gotički.

7 Čuzela, J., *Dvorana bratovštine Santa Maria Velverde i Nova crkva u Šibeniku*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 36, Petriciolijev zbornik II, Split 1996 (u tisku 1998), str.

Kad sam doznao da je kolega Čuzela predao svoj prilog za PPU, zamolio sam ga za uvid da bih izbjegao suvišna ponavljanja. Njegov je prilog sustavan, temelji se na izvorima i analizi spomenika tako da upućujem čitatelja da u njemu potraži uvid u cjelovitu povijest bratovštine i crkve. Iz svoga već gotova priloga nastojao sam izbaciti sva suvišna ponavljanja (citane dokumenata po K. Stošiću, što nisu relevantni za Nikolin udio) ograničavajući se na analizu konstruktivnih i stilskih komponenata, interpretaciju i valorizaciju Firentinčeva projekta u okviru hrvatske renesanse.

8 Frey - Molé, n.dj. doc.162, str.165.

9 Vidi i: D. Frey, *Šibenska stolna crkva i njen graditelj Juraj Orsini*, prijevod s njemačkog D. Raič, rukopis, str.41-42, kao i K. Stošić, n.dj.

10 Prema tome, Nikola je vjerojatno umro u drugoj polovici 1505. godine. Vidi: Kolendić P., *Stube na crkvi sv. Ivana u Šibeniku*, Starinar, Beograd, III, 1923, str. 91, bilj. 168. Za bratovštinu su od 1502. radila i Nikolina tri sina Jakov, Antić i Ivan (Jacopo, Anticcio, Zuane). Prva dva su bili kipari, a treći (zvani *gobbo*) zlatar. (Vidi: Miagostovich V., *I nobili e il clero di Sebenico nel 1449 per la fabbrica della Cattedrale*, Šibenik, 1910, appendix 2, str. 63 i Kolendić P., *Alesi i Firentinac na Tremittima*, Skopsko naučno društvo, Glasnik, (Skopje), I, 1925, str. 207.

11 Frey, hrvatski prijevod, n.dj.

12 Isto

13 Na srodnost svoda i konhe apsida Nove crkve s rješenjima katedrale ukazuje i Čuzela, n.dj. No, ne ukazuje na bitnu razliku, jer je kohna glavne apsida katedrale slagana u pasovima pojedinih širina.

14 Ovo načelo možemo pratiti od rane renesanse, na unutrašnjem licu glavne fasade Brunelleschijeve crkve Santo Spirito u Firenci, iako je dovršeno kasnije, a teorijski ga je formulirao Alberti. Samo što nigdje nije tako dosljedno provedeno kao u dalmatinskoj školi i što se ne temelji na montažnoj konstrukcijskoj metodi.

15 Istodobna je, na primjer, s Bramanteovim Tempiettom u dvorištu crkve San Pietro in Montorio u Rimu, datiranim 1502. godine, kao i s njegovim projektom dvorišta Belvedere u Vatikanu (1503.) gdje također primjenjuje krajnje jednostavnu i suzdržanu artikulaciju zidnoga plašta. (Vidi: B. Lowry, *L'architettura rinascimentale*, Milano, 1965, sl. 75, 76.

16 “Stille Grosse und edle Einfachheit”, to jest, “suzdržana veličina i plemenita jednostavnost” kako je to bio formulirao Winckelmann.

17 Kao što to biva u kulturnoj povijesti, klasika u likovnim umjetnostima sukladna je i sa zahtjevima istodobnog “bon tona” u ponašanju, kojega je Baldassare Castiglioni izrekao sintagmom “sprezzata disinvoltura” (suzdržana nehajnost). Vidi: Wolfflin, H., *Klasična renesansa*.

18 O tome da su antologijska djela dalmatinske renesansne arhitekture suvremeno djelima najistaknutijih umjetnika i najrazvijenijih središta u susjednoj Italiji pisao sam u niz navrata. Argumnetirao sam u brojnim varijantama tvrdnju da renesansna arhitektura u Dalmaciji (za razliku od slikarstva) ne podliježe nikakvom provincijskom “zakašnjenju” u prihvaćanju i difuziji novih stilskih

Crkva nije skromna, nego je, naprotiv, monumentalna po proporcijama, dostojanstvena po primjeni kvalitetne kamene građe savršeno klesane izvana i iznutra, a predstavlja još jedan, i to *posljednji spomenik ranorenesansne srednjodalmatinske škole* primjenom kriterija jedinstva kamene građe, kao i načela identiteta unutrašnjosti i vanjštine u oblikovanju svetišta i njegova bačvasta svoda, te apsida i njezine konhe, što su konstruirani montažnom metodom gradnje prethodno klesanih dijelova i monolita. Slijedeći Jurjevu metodu montažne konstrukcije Firentinac ovdje kombinira neka rješenja Alešijeve primjene te metode u gradnji trogirске krstionice (1467), kao i svoja rješenja u trogirskoj kapeli (1468) i u gradnji svodova i konhe glavne apsida šibenske katedrale (od 1475.).¹³ Ovu je konhu Nikola slagao vodoravnim pasovima kvadara, dok konstrukcija konhi bočnih apsida katedrale pomoću kriškastih elemenata u cjelini odgovara Jurju - kao svojevrsna varijanta rebara svoda šibenske krstionice. No, konkavna apsida Nove crkve montirana je od svega nekoliko ljsaka, nejednake veličine i oblika, što je izuzetak i specifično rješenje. Ukupno ima osam dijelova.

Osebnost i vrsnoću kamenog zdanja Nove crkve podupire arhitektonska raščlamba unutrašnjosti, osobito trijumfalnog luka. Oblikovanje apsida uklapa se u primjenu načela identiteta unutrašnjosti i vanjštine u građi i raščlambi. To vrijedi i za perimetralne zidove u toliko što je unutrašnje lice zida oblikovno tretirano velikim glatko klesanim kvadrima jednako kao i vanjsko zide.¹⁴

Umjesto odricanja vrijednosti zbog skromnosti, po Freyu, točnije bi bilo reći da jednostavnost ovog kamenog zdanja - odnosno projekta na kojem se osniva - odgovara poimanju ljepote i sklada u trenutku europske klasične renesanse, kada je i građena,¹⁵ kao što udovoljava i definiciji klasicizma uopće.¹⁶ Estetika početka cinqueneta u talijanskim žarištima umjetnosti usmjerena je istim idealima koji su utjelovljeni i u Nikolinu šibenskom zdanju.¹⁷

Ukratko: iako nije u cjelini dovršena prema Nikolinu projektu - bitnija izmjena prostorne koncepcije i oblikovnog karaktera izvornog projekta zapravo je samo u stropu - šibenska je bratovštinska crkva ne samo *posljednje djelo srednjodalmatinske škole quattrocenta* nego i njezina kruna, kao prvo *klasično renesansno arhitektonsko ostvarenje u sakralnoj arhitekturi Dalmacije*.¹⁸

U prilog teze da je crkva, bez obzira kada je dovršena, građena prema Firentinčevom projektu i prema ugovoru iz 1502. govori činjenica da se po tom

planu i pod neposrednim nadzorom projektanta pripremalo građu i gradilo sigurno tijekom tri i pol godine, a možda i duže, dakle svega godinu dana manje no što je bilo ugovoreno za dovršenje gradnje.¹⁹ Bilo je to sasvim dovoljno da se odredi oblik i volumen građevine i postavi načelo njezine izgradnje. Iako se crkva gradi još dugo nakon Nikoline smrti i unatoč manjim izmjenama morfologije (prozora i rozete), upravo zbog jednostavnosti koncepcije nije bitno izmijenjen njezin karakter.²⁰ Nikolino djelo nije samo crkva, nego se udio ili utjecaj primjećuje i u sakristiji i dijelovima građevnog organizma što povezuje crkvu sa zvonikom²¹ i bratovštinom s trijemom u prizemlju²² i dvoranom na katu²³ s ugrađenom propovjedaonicom - govornicom, poput balkona.²⁴

Spomenuti je ugovor bio sklopljen 10. siječnja 1502. godine, a Firentinac je već nakon tri mjeseca krenuo na Brač po kamenu građu.²⁵ U Nikolino su doba, uz svetište s apsidom i donje dijelove zida broda, bili izvedeni i najvažniji dijelovi ugrađene kamene arhitektonske plastike: profiliranog podnožja izvana, prozora apside i svetišta, te pilastara, vijenaca i kapitela trijumfalnog luka.

Međutim, zapisi o gradnji svjedoče da se za crkvu ugovara izrada triju prozora 30.6.1539. s Bartolom Radojkovićem i bratom Jakovom, a tek 2.7.1546. s Francescom zvanim Checho iz Padove izrada još dvaju prozora "s kapitelima i pragovima".²⁶ Po uobičajenom slijedu gradnje smatram da se tri prozora odnose na lijevi bočni zid broda, a dva posljednja da su prozori glavnog pročelja budući da se spominju kapiteli. Pedesetih se godina ugovara izrada završnog potkrovnog vijenca broda, a tek sedamdesetih krovšte. Crkva je bila posvećena pola stoljeća kasnije, 1619. godine, a drveni kasetirani svod i oslik zida dovršeni su 1628. godine, čime je unutrašnjost bila definirana u svom sadašnjem obliku.

Da bi se prosudio Nikolin projekt treba, dakle, iz sadašnje cjeline izdvojiti sve prozorske otvore u brodu crkve i gornji dio glavne fasade s dva prozora i rozetom gotičkih značajki. Iako su nastali pri kraju gradnje, svojom stilskom retardiranošću prozori glavne fasade djeluju kronološki raniji i moglo bi se pomisliti da su djela lokalnih majstora što su se ugledali na već stotinu godina stare prozore predjurjevske katedrale, (okvir rovaša i kapitelna zona) da nam pisani izvor ne svjedoči da su uvezeni iz Padove. Ovaj podatak još jednom upozorava na oprez u klasifikaciji pojedine sredine kao "centra" ili "periferije", jer vidimo da se sredinom 16. stoljeća uvozi građevna "konfekcija" iz sjeverne Italije, što je stilski ispod razine dalmatinskih radionica koje su već uveliko prihvatile renesansni govor.

Takve "inverzije" stilskoga govora - da se oblici ranijega stila javljaju na kasnijim dijelovima građevine - nisu izuzeci, nego su učestali na spomenicima arhitekture. U Dalmaciji ih pratimo od Jurjeve krstionice šibenske katedrale 1441. ("prizemno" polouoble renesansne niše s užljebljenom školjkom, na "katu" kićena mrežišta i gotičke fijale), a dovoljno je spomenuti još paradigmu tog odnosa na primjeru Michelozzovih renesansnih arkada u prizemlju (1463.) i gotičkih prozora na katu Kneževa dvora u Dubrovniku što su, kao i u slučaju šibenske *Nove crkve*, nastali zbog smjene istaknutog autora projekta i začetnika gradnje s mediokritetskim nastavljačima i izvođačima - ali i konzervativnim naručiteljima. Kulminacija je takve obrnute slike razvoja morfologije odnos trijema i kata dubrovačke Divone, posljednjeg spomenika u tome nizu, projektiranog integralno 1517. godine, dovršenog 1524., dakle uporedo s gradnjom *Nove crkve*.

strujanja - o čemu se mnogo pisalo u prilogama hrvatskoj povijesti umjetnosti - nego da im je suvremena. Uz to da osim kvalitetne recepciju, postoji niz djela što se mogu klasificirati kao izvorni i kreativni doprinos, sustvaralaštvo. Od Jurja Dalmatina do Paskoja Miličevića i od šibenske katedrale do Sorkočevićeva ljetnikovca u Dubrovniku.

19 Odluka o gradnji crkve mnogo je ranija, čak je i kamen temeljac posvećen već 10.10. 1490. No, očito se nije bilo počelo s gradnjom jer još 1499. nadzornici gradnje ugovaraju s klesarima Mihovilom Hreljićem i Pavlom Pavlinovićem da pribave kamen za temelje crkve, za što je bio Hreljić plaćen i slijedeće dvije godine, dakle do 1501. Firentinac također u prvom ugovoru ugovara kamenje za temelje. (Vidi: K. Stošić, J. Čuzela, n.dj.)

20 Nedovršeni reljef u dvorištu dijeli i simbolički predstavlja sudbinu nedovršene gradnje, ali, njemu do cjelovitosti izraza nedostaje neusporedivo više, no arhitekturi crkve.

21 Zvonik je u 15. stoljeću bio izgrađen samo do visine prvoga kata. Gornji dio zvonika nadozidao je, kao što je dokumentima potvrđeno, tek u baroku Ivo Skoko 1742-1759.

22 Nad lukom svoda prolaza u dvorištu nad kojim je podignut "već je 1491 postavljen reljef Snimanje s križa, djelo Nikole Firentinca," bilježi Stošić i donosi podatak da ga je 7.8.1491. Hektor de Franciscis iz Korčule za bratovštinu kupio, odnosno zamijenio "za jednu crkvenu sliku (palu) Pieta kako svjedoči bilježnik Petar Makronej (1489-1500)." (K. Stošić, n.dj.)

23 Dvorana je dovršena 1494. godine (K. Stošić, n.dj.).

24 S ovog se balkona - govornice, između ostaloga, čitala matrikula novoizabranim članovima, da bi se mogli zakleti na poštivanje njezinih pravila, kako je to bilo propisano samom matrikulom Gospine bratovštine, što je citira Stošić. - Tradicija visoko postavljene konstrukcije govornice u dvorani, namijenje za čitanje na glas, poput propovjedaonice, seže u Dalmaciji do početka 12. stoljeća, kao što vidimo po otvoru u prvom katu zvonika sv. Marije u Zadru usmjerenom u dvoranu kapitula benediktinki. (Vidi: Petricioli I., *Umjetnička baština samostana sv. Marije u Zadru*, u: "Kulturna baština samostana sv. Marije u Zadru", Zadar, 1968. str. 64. Srodna joj je propovjedaonica poput balkona na južnom zidu broda franjevačke crkve u Puli s kraja 13. stoljeća.

25 Čuzela piše za Nikolu "graditi je crkvu počeo 20. siječnja", ali je tada samo formalno preuzeo funkciju protomagistra ugovorenu deset dana ranije,

Izvornom Firentinčevu projektu ne pripada drveni oslikani kasetirani strop crkvenoga broda postavljen u baroku, što jedini bitnije narušava klasičnu jednostavnost unutrašnjosti svojim izrazito "antiklasičnim" nabujalim volumenom i dinamičkom ovalnom jezgrom kao najvjerojatnije, da je izvorno bio predviđen jednostavni klasični renesansni kasetirani strop jednakih kaseti u ravnomjernog ortogonalnom sustavu.²⁸

Tlocrt i presjek

Jednobodna građevina (9,70 x 16,2 m), završava pravokutnim svetištem (4 x 3 m) s polukružnom apsidom (promjera 3,6 m).²⁹ Debljina zida apside je 50, a broda 60 centimetara. Iz tlocrta se čita da je cijela građevina od apside do glavnog pročelja izvana definirana istaknutim profiliranim podnožjem, samo što je ono prekinuto na dvije trećine lijeve bočne fasade broda, na zidu broda uz svetište i dijelu lijevog zida svetišta.³⁰

Osim glavnog portala, na desnom bočnom zidu broda okomito je usječen u zid otvor vrata (bez skošenih niša), što vode u dvorište. Svijeli otvor definiran je kamenim okvirom s po tri uklade na dovratnicima, tri na nadvratniku, a izvana je klesani okvir također s ukladama³¹. U presjeku je vidljivo da je svetište podignuto od broda za četiri stuba, a oltar još za jednu. No, najvažniji je konstruktivni detalj presjeka, da je konha apside sastavljena od konkavno-konveksnih kamenih ploča debelih svega 10 centimetara.

Svetište i apside

Svi unutrašnji zidovi broda, svetišta i apside građeni su glatkim pomno klesanim kvadrima nejednakih dužina, slaganim u pasove podjednake širine i s uskim sljubnicama. Iako ima mnogo crkava s tako obrađenom unutrašnjošću još od ranogotičke franjevačke arhitekture XIII. stoljeća, specifičnost je ovoga svetišta i apside u tome, što slijedi načela srednjodalmatinske škole XV. stoljeća, ugledajući se na antiku. Tu tehniku, Nikola je kreativno razvio na apsi *Nove crkve*, koja nije konstruirana pomoću jednakih kvadara, nego pomoću velikih *monolita* klesanih, a izvana konveksno, s unutrašnje strane konkavno, po obodu tlocrtno zacrtanog polukruga apside. Monoliti su podjedanke visine - u ugovoru s Kraljićem se navodi najmanja visina jednu stopu, a dužina dvije, a ima ukupno 17 redova ili pojaseva. Izvana su segmenti cca 42 (do 48) x 140 (146) cm, iznutra su pasovi raymjerno visooki 42 cm. U njih se uklapa prozor sred apside izduženi, skošenih stranica, s polukružni završetkom, a izveden tako da su mu i skošena baza i polukružni završetak uklesani unutar vodoravno položenog monolita. Ta je konstrukcijska tehnika preuzeta iz antike. Identičan način primijenjen je i u Dioklecijanovoj palači, na nišama uz sjeverna vrata, na primjer.³²

Tek pogled na svetište i apsidu iznutra otkriva cjelovito spomenutu montažnu metodu gradnje, jer je poluobli kameni svod svetišta izvana nakandno pokriven krovom od kupa kanalice. Iznutra se, međutim, jasno vidi da je svod sastavljen od svega osam velikih kamenih ploča, dugih po tri metra, slaganih uzdužno.³³ Očito je svod projektiran da bude i izvana vidljiv kao bačvasti krov, poput onoga na katedrali.³⁴ Polukružna pojasnica (gurta) u koju su uložene ploče na začelnoj strani svetišta sastavljena je od samo šest komada, a vidljiva je izvana i iznutra. Pojasnica uz trijumfalni luk sastavljena je od osam dijelova, ali veoma neujednačenih dimenzija. Uz to, čini se da su elementi prednje pojasnice svoda klesani u istom bloku s elementima trijumfalnog luka.

jer autor i sam navodi podatak da se još mnogo kasnije tek ugovara dobava kamenja za temelje.

26 Čuzela, n.dj.

27 Freske su djelo Mihovila Parkića, koji počinje s radom 1619. i Antona Moneghina, koji dovršava 1628. godine (prema podacima u rukopisu K. Stošića, V. Marković, n.dj., str. 87). Za interpretaciju arhitekture, važno je, kao što pravilno konstatira Marković, "da je u oslikano polje uključio i prozorske otvore, pa je proveo i njihov pravilni ritam naslikavši ih na mjestima gdje nisu bili probijeni". Zidno polje podijelio je pak u dva pojasa od kojih je gornji širi. Autor ističe da slikar "polazi od same arhitekture, ne želeći mijenjati optičke vrijednosti njezinih prostornih svojstava." (str.89) - Marković definira crkvu kao "gotičko renesansnu građevinu" (str. 78), no ova bi lapidarna formulacija mogla dovesti do nesporazuma, bilo da sugerira da je riječ o dosljedno "mješovitom" stilu, bilo da se podrazumijeva da renesansa slijedi poslije gotike. U našem bi slučaju adekvatniji bio - ma koliko zbudujući - naziv "renesansno gotička crkva".

28 Dakako, vrhunac bi bio klasično renesansnog duha da je Firentinac projektirao kameni bačvasti svod, poput onoga u katedrali. No, bez snažnih potpora, zbog širine raspona broda od 9,70 metara, to bi bilo neizvedivo. Raspon srednjega broda šibenske katedrale je 7 metara.

29 J. Čuzela ovaj sklop naziva "dvostrukom apsidom" smatrajući da je obla dodana kvadratičnoj, ali je ovdje riječ o uobičajenoj kompoziciji *svetišta*, pred oltarom, i *apside*, iza oltara. Taj se dio u ugovorima zove "kapela" glavnog oltara. U tome se, također, ponavlja rješenje katedrale. Samo je u katedrali svetište - prostor između kupole i peterostrane apside - određeno porporcijom traveja u brodu i izduženih je gotičkih proporcija 3,30 x 7, 20 m, dakle u omjeru 1:2,18, a u *Novoj crkvi* je klasični renesansni omjer 3:4, kojeg je Nikola primijenio i u tlocrtu trogirске kapele, na primjer.

30 Uslijed urbanističkih uvjeta crkva je orijentirana sjever jug, pa bi imenovanje fasada po orijentaciji zbudjivalo (kad kažemo zapadna podrazumijeva se glavna, a ovdje je riječ o lijevoj, koja je redovito sjeverna). Stoga se, radi lakšeg praćenja teksta, služim određenjem lijeva i desna strana u pogledu prema apsi.

31 Svijetli otvor ovih vratiju u albertijevskom je omjeru 1:2.

32 Vidi: Ivančević R., *Trogirska krstionica...* n. dj.

Trijumfalni je luk višestruko, ali jednostavno profiliran, a jedini su mu ukras tipično renesansne rozete s uzvijena tri lista uz stopu luka.³⁵ Luk polazi od kapitela oblikovanog kao napust vijenca što uokviruje čitavo svetište s apsidom razdvajajući tektonski logično, u renesansnom duhu, vertikalne nosače, plohe zidova, od tereta bačvastog svoda i konhe. Jednaki se vijenac, samo naslikan, nastavlja i u brodu crkve.

Sred polukružne apsida iznutra i izvana je jednostavni izduženi gore zaobljeni prozor u niši skošenih glatkih stranica, naknadno zazidan, a isti takvi prozori su i na sredini bočnih zidova svetišta. Nasuprot ovih izrazito rano renesansnih otvora - što ponavljaju obris Brunelleschijevih³⁶ - na desnom bočnom zidu broda, na trećini dužine uz glavnu fasadu otvara se jedan prozor istog obrisa, ali veći i s tipično gotičkom profiliranom kapitelnom zonom s liščem.³⁷ Na tom su zidu druga dva prozora istog oblika iluzionistički naslikana i raspoređena u jednakim razmacima na zidu.³⁸ Na lijevom bočnom zidu broda su tri pravokutna prozora, sa širim glatkim nišama bez kapitelne zone. Vrata što povezuju svetište i sakristiju imaju višestruko profilirani kameni okvir iznutra, prema svetištu.

Apsida završava izvana isturenom višestruko profiliranom kamenom strehom, u koju je s gornje strane uklesan žlijeb za odvod kišnice, što se proteže i na stražnju fasadu crkve. Iznad te strehe - vijenca, izdiže se četvrt kugla konhe apsida zidana spomenuti velikim, konkav - konveksno klesanim kamenim pločama. No, ove su "ljuske" tako velike, da su zapravo samo dva reda, a cijela je konha montirana od svega osam dijelova.³⁹

Konstrukcija konhe apsida, nalik je onoj glavne apsida šibenske katedrale, po tome što obje imaju izvana istaknuti pojačani kameni pojas (polukružni luk pojasnice), na spoju sa svodom svetišta.⁴⁰ Slijedom metode izvedbe konhi glavne i bočnih apsida katedrale i ova na crkvi sv. Marije je identična izvana i iznutra, s jednakim brojem i oblikom dijelova, jer je u istom monolitu uklesano i konveksno lice i konkavno naličje oplošja četvrt kugle.⁴¹ Tako je i poluvaljkasti konveksni profil kamenog "krova" izvana, bio identičan konkavitetu bačvastog svoda iznutra, po istom načelu kao na svodovima šibenske katedrale.

Jedino je lijevi zid broda uz apsidu, kao rezultat kasnije obnove, za razliku od svih ostalih, izvana građen lomljenjem i grubo ožbukano. Suprotna, dvorišna bočna strana svetišta se ne vidi, jer se na brid svetišta u istoj ravnini nastavlja pročelje sakristije i u kontinuitetu s njom začelni zid presvođenog prolaza u dvorištu bratovštine, zid je oblikovan identičnim klesancima u

pasovima, te završeno jednakom kamenom strehom u kontinuitetu sa strehom apsida i svetišta. Na tom je zidu neposredno uz samu apsidu, pri njezinu vrhu, kvadratičan prozor svijetla otvora obrubljena glatkim štapom, a na katu je u sredini uspravni polukružno završeni prozor dvorane bratovštine, ali s kamenom klupčicom i istaknutim profiliranim okvirom s rozetama uz stope luka. Nad njim je reljefni kružni medaljon s monogramom IHS. U prizemlju su mala vrata, također s profiliranim kamenim okvirom.

Glavno pročelje

Glavno pročelje crkve, kojemu se pristupa strmom ulicom, zabatnog je tipa s velikim bogato raščlanjenim renesansnim portalom i gotičkom rozetom and njim, podijeljenom radialno s dvanaest glatkih stupica povezanih trolisnim lukovima, te s dva gotičko-renesansna prozora. Oblikovanje rozete tradicionalistička je intervencija kasnijih izvađača, jer je Firentinac već na pročelju crkve na Tremeitima, trideset godina ranije (1473) bio projektirao jednostavni renesansni okrugli prozor, okulus, poput onih malih u nizu u trogirskoj kapeli (1468).⁴² Postrance, u razini između portala i rozete probijen je po jedan izduženi polukružno završeni prozor skošenih niša, ali - za razliku od glatkih u svetištu i na apsidi - obrubljen izvana gotičkim motivom rovaša, te s reljefno istaknutom

33 U katedrali su ploče bačvastog svoda glavnog broda duge 4 metra i ima ih po 14 ili 15 u jednom jarmu. Montažni svod izveo je Mihovil Hreljić, prema ugovoru 17.6.1510. Vidi: Čuzela, n.dj.

34 Tako smatra i Čuzela (n.dj.), ističući improvizatorski karakter krovista.

35 Omjer otvora trijumfalnog luka je 1: "3. Iako su rozete ovog oblika uz stope lukova opće mjesto rano renesansne arhitekture, Čuzela s pravom podsjeća na rozete uz baze i tjemenu polukružnih zabata transepta i svetišta šibenske katedrale (n.dj.).³⁶ Po obliku i proporciji ovaj je tip prozora uveo i afirmirao u ranoj renesansi Brunelleschi, dosljedno ga primjenjujući - uz okuluse - u projektima sakralne i profane namjene (palače Guelfa). Firentinac oba tipa primjenjuje u projektu trogirске kapele 1468. godine.

37 Svijetli otvor je 66x247 cm.

38 Nasuprot njima, s vanjske strane zida prizidan je zvonik.

39 Nad konhom apsida, odnosno nad stražnjom pojasnicom svoda svetišta strši žbukani zabatni zid na kojega je položen dvoslivni krov od kupa kanalice, što prekriva i prikriva bačvasti krov svetišta.

40 Druge dvije konhe, manjih bočnih apsida katedrale, građene su, kao što je rečeno, kriškastim elementima, također identičnim izvana i iznutra.

41 Jednaka istaknuta pojasnica, kao zadebljanje i pojačanje na spoju, protezala se na kamenom krovu i uza zid broda, odnosno trijumfalnog luka, ali se sada ne vidi zbog dozidanog krova.

42 Vidi sliku nacrt pročelja kod C. Fisković, Naše umjetničke veze s južnom Italijom, Mogućnosti, VIII/12, Split, 1961., str. 1224-1226.).

kapitelnom zonom, s lisnatim kapitelima.

Portal glavne fasade razmjerno je velik, hiperdimenzioniran za usku mediteransku ulicu u kojoj se nalazi, tako da je s pješačkog motrišta nesaglediv u cjelini.⁴³ Kameni okvir od tri grede s nizom bisera i astragalom,⁴⁴ s pragom povišenim od ulice za tri stube, bočno je flankiran s dva glatka kamena stupa s utorenim bazama i plitko klesanim lisnatim kapitelima na vrhu. Nad arhitravom je polukružna luneta, a nad njom na dva kratka pilastra trokutni zabat. Na arhitravu je uklesan natpis u klasičnoj kapitali: VIRGINIS HOC TEMPLVM EST / PROCVL. HINC PROCVL ESTE: PROPHANI.

U cjelini, s okvirom i zabatom glavni je portal projektiran unutar dva kvadrata, po Albertijevu načelu primijenjenom prvi put u projektiranju središnjeg dijela pročelja Santa Maria Novella u Firenci.⁴⁵

Kompozicija portala oslanja se na tip portala što su ga Nikola Firentinac i Andrija Aleši gradili na pročelju crkve sv. Marije na Tremitima 1473. godine,⁴⁶ samo u reduciranoj jednostrukoj verziji, dok su tamo glavni članovi kompozicije udvojeni. Tremitiski portal počiva također na tri kamene stube, samo su stupovi udvojeni i kanelirani, kao što su kanelirani i udvojeni pilastri polukružne lunete nad arhitravom. U Tremitima je i horizontalno raščlamba udvojena, jer je nad poljem s lunetom, još jedno polje iste veličine, s reljefom, a tek nad njim, također po obrisu trokutno komponiran

završetak, samo što nije arhitektonski riješen, kao u Šibeniku zabatom, nego skulpturalno oblikovan pomoću ovješanih girlanda. U oba ova polja - za razliku od glatke plohe šibenske lunete - reljefni su prizori u luneti Navještenje, u gornjem polju Uznesenje Bogorodice.

Dok je lijeva je bočna fasada šibenske crkve Sv. Marije milosrdnice slobodna, ulična, s tri pravoktna prozora, renesansnih značajki, s desne strane crkve je usko dvorište bratovštine s trijemom, bratimskom zgradom i zvonikom. Bočni dvorišni portal crkve pravokutnog je otvora, a natpisom u monumentalnoj klasičnoj kapitali na glatkom frizu: MATRI. MISERIC.D.,⁴⁷ nad kojim je višestruko profilirani vijenac i prazno polje lunete obrubljeno lukom s volutama s tri lista na stopi i dvije jednostavne volute na vrhu.⁴⁸ Kameni okvir sastavljen je od tri grede, ali je s ukladama to negirano jer gornje od tri uklade dovratnika prelaze na nadvratnik, što u kratkoj srednjoj ukladi ima kružni medaljon s monogramom IHS.⁴⁹ Na sredini dovratnika su u jednakim kružnim medaljonima inicijali Bogorodice SMV s krunom.

x x x

Sagledavši Novu crkvu, odnosno crkvu Bogorodice Milosrdnice u Šibeniku u cjelini, možemo ponoviti i potvrditi na početku izrečeni sud, da iako nedovršen, Firentinčev projekt ovog sakralnog zdanja, montažnom metodom konstrukcije i svojim klasično renesansnim proporcijama, skladom i jednostavnošću oblikovanja dostojno zaključuje djelatnost srednjedalmatinske arhitektonske škole quattrocenta.

43 Raspon osi stupova što uokviruju portal je 3,25 m, a visina svijetlog otvora 2,92 m, dok je ulica široka 2,20 metara. Svijetli otvor 185 x 292 cm u proporciji je 1:1,57.

44 Tako je i na portalu crkve sv. Marije u Tremitima (1473). C. Fisković se ogradio da će ga samo "spomenut s nekoliko riječi", pa ipak je objavio veoma pouzdani prvi prikaz djela. Ipak, budući da ne zalazi u detalje, navodi "biserni niz" na okviru portala, no tu je i astragal. (Vidi: Fisković C., n. dj.). Okvir vratiju kopija općenito je klasične antike, po četverostrukom plitkom stepenastom upuštanju prema svijetlom otvoru. Jednaka se profilacija nastavlja i na luku lunete portala.

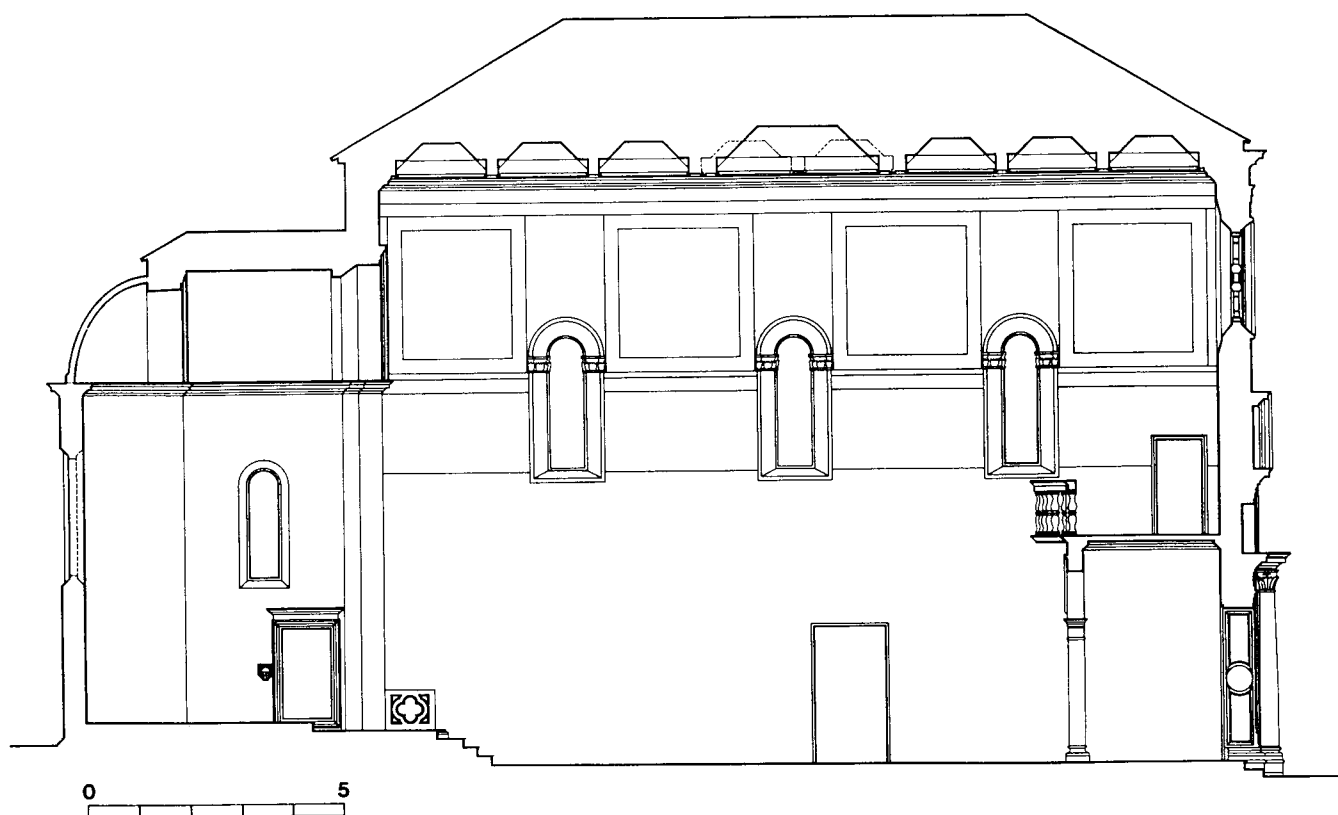
45 Vidi: Borsi L., *Alberti*, Firenze,

46 Vidi: Fisković C., n. dj. i bilj. 7. u kojoj upućuje na dokumenta objavljena u Kolendić P., Aleši i Firentinac... n. dj.

47 Vidi: Matri Misericordice dicata Zorić, K., *Crkva "Majke Milosrda" u Šibeniku, ili "Nova Crkva"*, Dijječezanski list, 1970, str. 67.

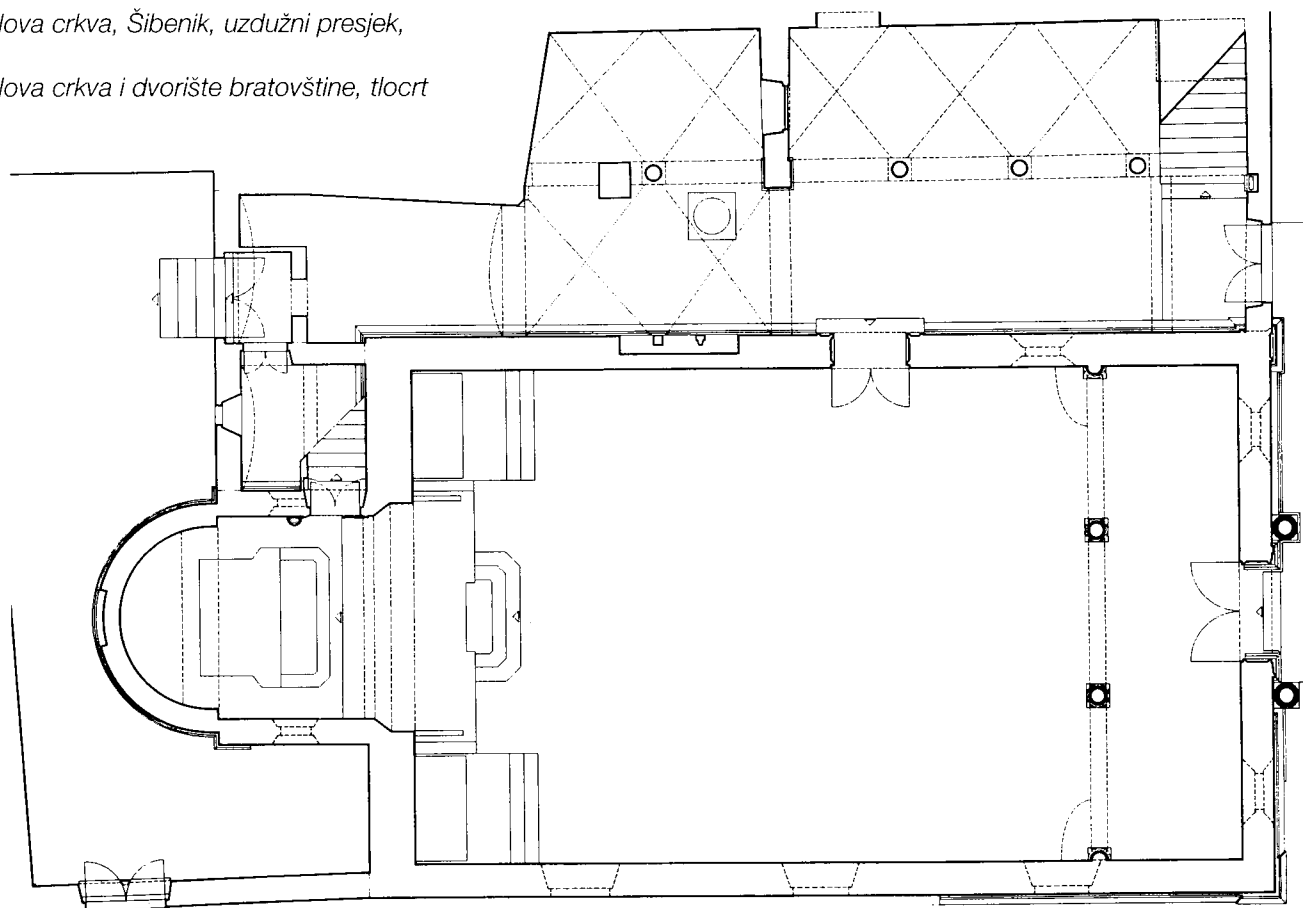
48 Na neuobičajen način stope luka lunete s rozetama ne počivaju neposredno na vijencu, nego kao da lebde na glatkom kratkom umetku. Budući da tek s ovim dijelovima luk opisuje puni polukrug, očito je ovo smišljeni način da se izbjegne da rozete prikrije vijenac nad arhitravom istaknut poput strehe.

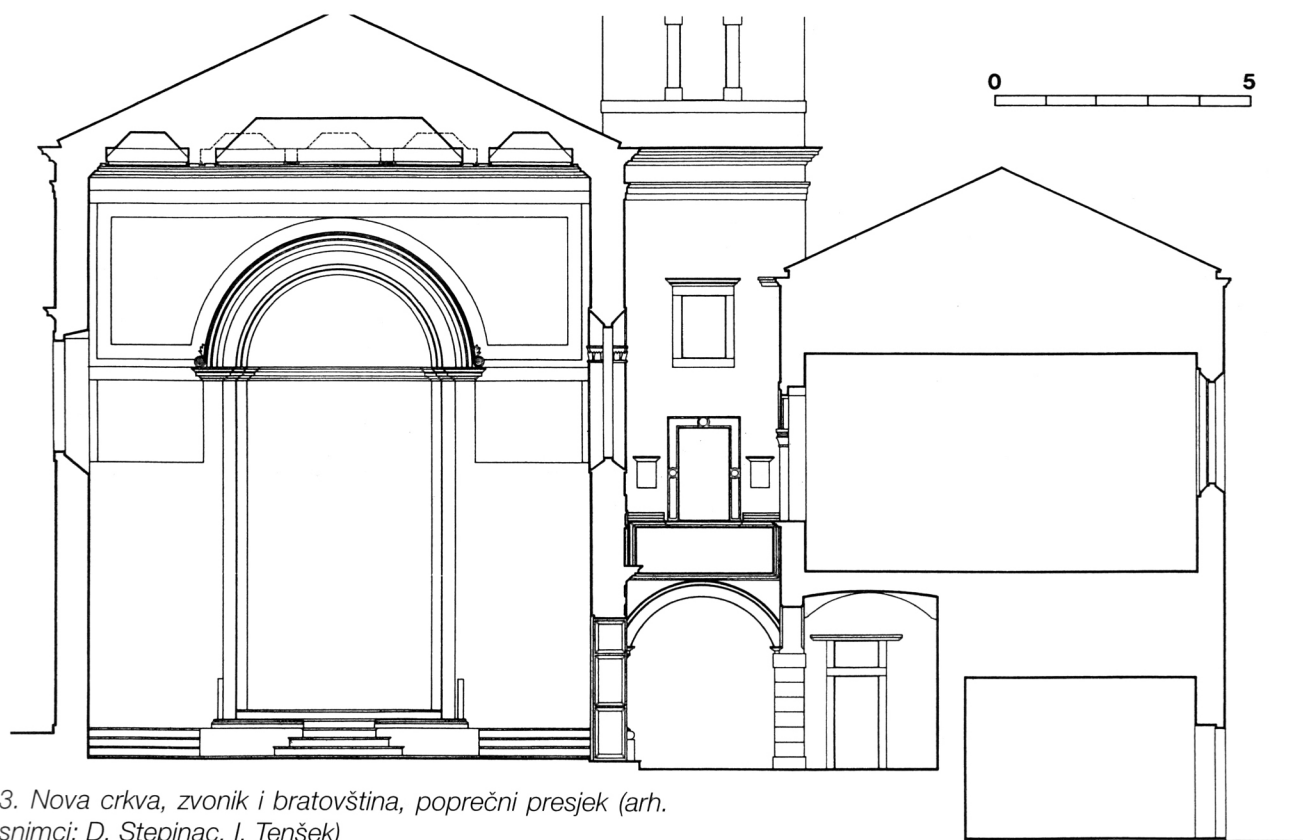
49 Za nacрте obaju porta zahvaljujem kolegi Čuzeli, koji mi ih je kolegijalno ustupio, odnosno Uredu za zaštitu spomenika kulture u Šibeniku.

1. Nova crkva, Šibenik, uzdužni presjek,

2. Nova crkva i dvorište bratovštine, tlocrt

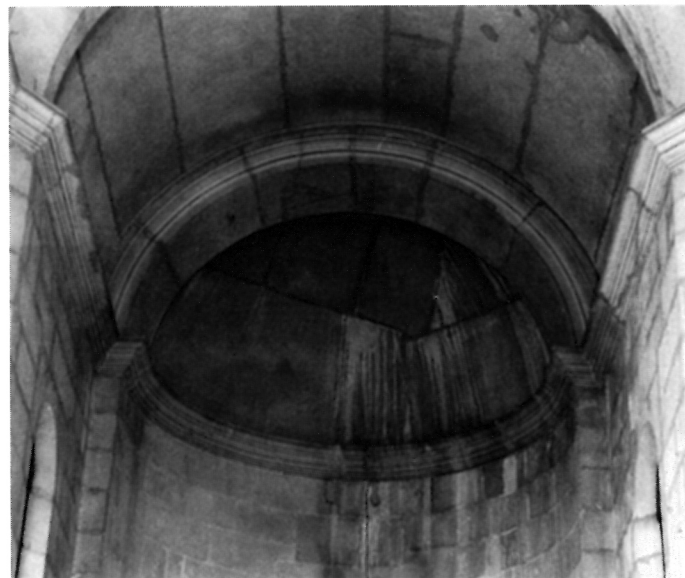
3. Nova crkva, zvonik i bratovština, poprečni presjek (arh. snimci: D. Stepinac, I. Tenšek)

4. Nova crkva, Šibenik, unutrašnjost.

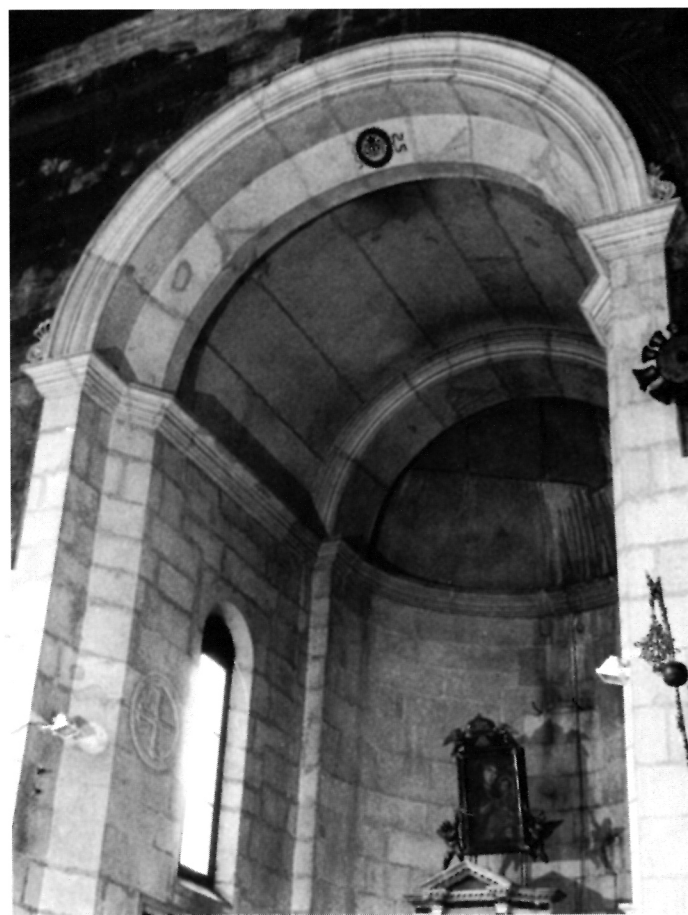
5. Apsida Nove crkve

7. Konstrukcija svoda svetišta i apside Nove crkve

6. Pogled od oltara prema ulazu Nove crkve

8. Pogled od oltara prema ulazu Nove crkve

9. Spoj apsida Nove crkve i bratovštine

11. Spoj apsida Nove crkve sa svetištem

10. Gornji dio apsida i konha Nove crkve

12. Pogled na apsidu Nove crkve

13. Lučni dio prozora apsida isklesan u monolitu

14. Donji dio prozora apsida isklesan u monolitu

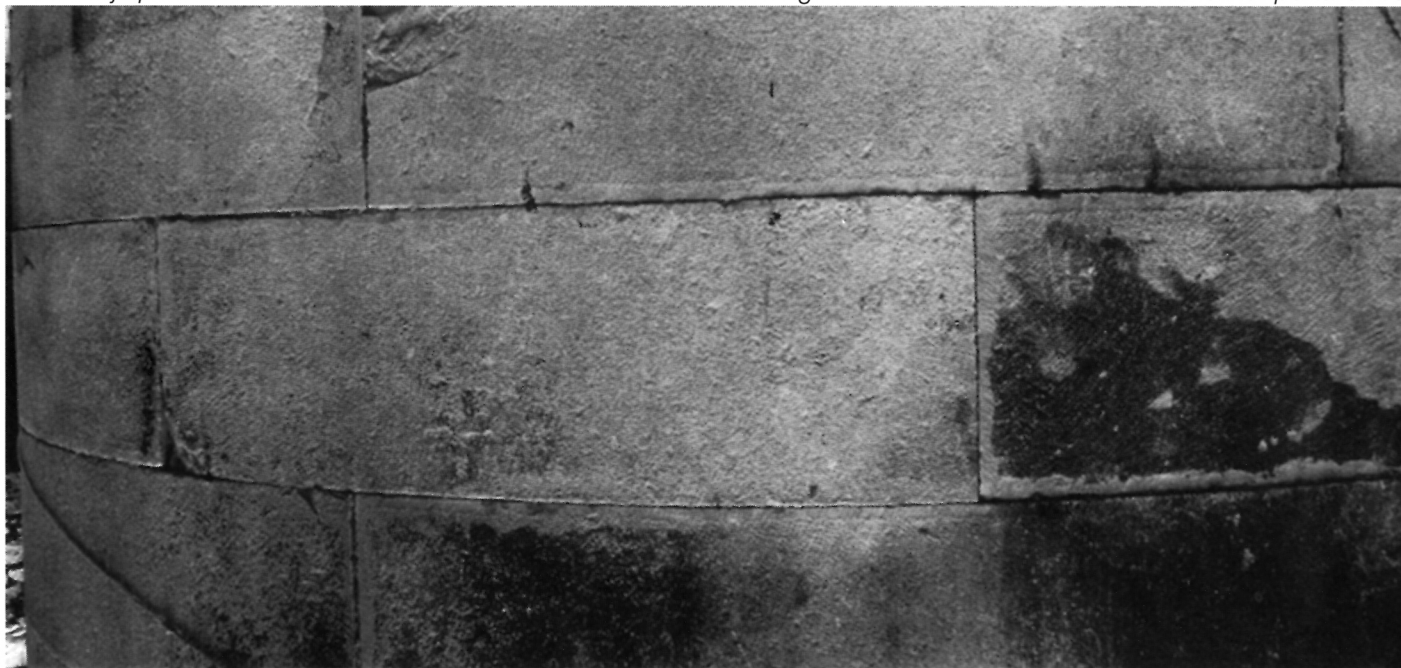
15. Ugao glavnog i bočnog pročelja Nove crkve u Šibeniku

Fotografije: D. Šarić

16. Detalj apside s velikim konveksno klesanim monolitima

17. Pogled iz ulice na dvorišna vrata bratovštine i portal crkve

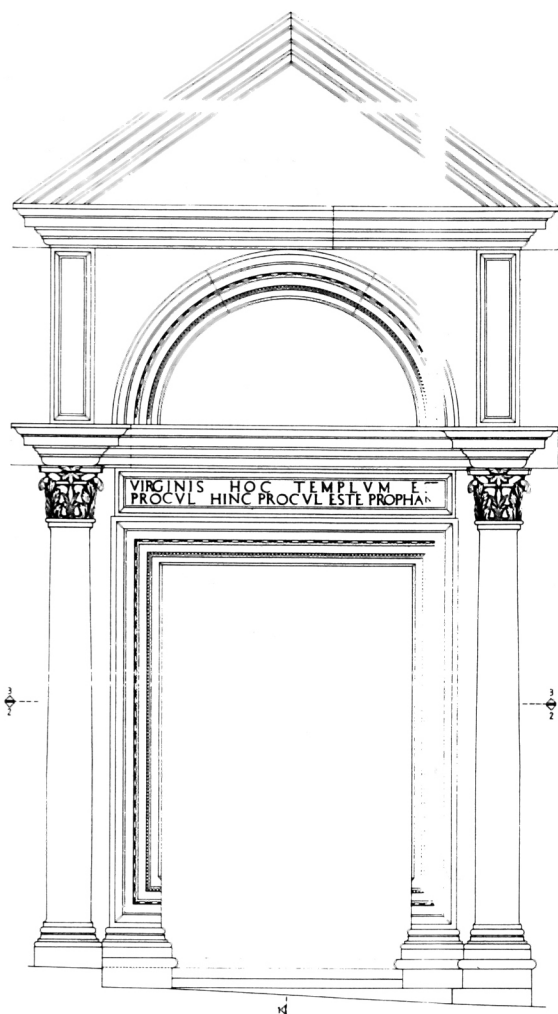

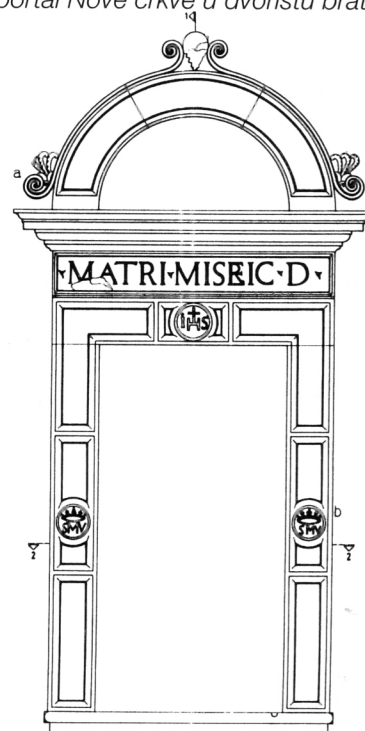
18. Gornji dio renesansnog portala, gotički prozor i rozeta glavnog pročelja Nove crkve

20. Bočni portal Nove crkve u dvorištu bratovštine

19. Nacrt glavnoga portala

21. Nacrt bočnog portala

Radovan Ivančević:
The New Church in Šibenik (1502) —
last work of Nicholas of Florence

The church of the fraternity of St. Mary of Charity— St. Mary in Valverde or the New Church — was built according to the project of Nicolò di Giovanni Fiorentino on the basis of a contract from the year 1502. Since the church had not been finished in Nicholas' lifetime, it has been thought (D. Freya) that the church was "simple and humble" and that "it shows predominantly the characteristics of a later style". The author disputes this statement because the church, although simple, is of monumental proportions, dignified for the quality of stone masonry in the interior and on the exterior and it corresponds with the spirit of harmony in the period of classical European Renaissance. As a whole, the project fits in the tradition of the early Renaissance middle Dalmatian school by the *unity of stone masonry*, the *construction of the barrel vault* (by means of eight stone slabs set lengthwise) which is in the same time the "barrel - roof", and the *concha of the apsis* (made of big concavo-convex stone slabs) also of identical profila inside - outside and very long segmentally cut *monoliths* that follow its cylindrical shape. The author states that the church has a twofold importance: as the last architectural project of Nicholas of Florence and as the last work of "middle Dalmatian Renaissance school of architecture" that in this building reaches the simplicity and dignity of the style of high Renaissance, after it had produced Gothic-Renaissance monuments (the Cathedral in Šibenik, 1441 and the baptistery in Trogir, 1467) and early Renaissance works (chapel of Ivan Trogirski in Trogir, 1468). The definition of "Middle Dalmatian School" was promoted and discussed by the author in some earlier published papers (look for the bibliography in the footmarks).

In order to be able to properly evaluate the building it was necessary to interpret critically the relation between the Nicholas' original project and later interventions of other builders.

With the contract of 10th January 1505 Nicholas of Florence was nominated and obliged as "prothus et magister dictae ecclesiae" to finish the church in five years with a monthly pay of 10 ducats. Nicholas supervised the preparation of the most important stone architectural elements: profiled exterior socle, the three windows of the apsis and sanctum and pilasters, cornices and capitals of the triumphal arch. Although the building of the church lasted long after that — it was carried on by master builder Mihajlo Hreljić — and in spite of later changes in the morphology (the windows on the side walls and on the main facade and the rose window) the character of the building was not altered just because of the simplicity of the concept. The main portal of the New Church reminds on a simplified portal of the church in Tremiti built by Nicholas of Florence and Andrea Alessi in 1473. The side portal has an early Renaissance simplicity. The records show that three windows of the church nave were ordered from B. and J. Radojković (1539) and two from Francesco Checho from Padua (1546). The author thinks that three windows were built in the right wall of the nave and two in the main facade. The building was finished in the middle of the 16th century, the roof was constructed in the seventies and the church was dedicated only in 1619 although the wooden vault and the wall paintings were finished later (1628).

The windows on the apsis are simple with sloping niches and monolithic upper parts and bases while those on the main facade, although from a later date, have a stylistically earlier appearance because of Gothic upper parts